

bezdomovci a vybrané sociálně patologické jevy

PhDr. Markéta ŠTĚCHOVÁ, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha

Úvodem

Znalosti o fenoménu bezdomovectví jsou v České republice stále na nepříliš dobré úrovni. Pokud se jedná o kriminologický pohled na problematiku, nejsou k dispozici téměř žádné informace. Většina dostupných pramenů je zaměřena na sociální a zdravotní oblast. Tento stav se dá pochopit, uvědomíme-li si, že před rokem 1989 bezdomovectví v ČR jakoby neexistovalo, i když ve skryté podobě se vyskytovalo i za minulého režimu; ale tento problém se spolu s dalšími schovával za zdmi podnikových ubytoven, zdravotnických a sociálních zařízení, případně věznic.

Počet bezdomovců se po roce 1989 postupně zvyšoval. Příčin bylo několik: dekriminlizace trestného činu příživnictví (ten, kdo nepracoval, případně se trvale nezdržoval v místě bydliště, byl trestně stíhán za příživnictví, případně byl umístěn do psychiatrické léčebny či jiného zařízení), k jeho zvyšování přispívala a přispívá zahraniční migrace, propuštění či amnestování vězni či další lidé, často společensky nepřizpůsobení, kteří z různého důvodu ztratili byt. Velký vliv na zvyšování počtu lidí bez domova měla také privatizace podniků a především faktické zrušení podnikových ubytoven, kde často přežívali muži, kteří si na putování a práci na různých stavbách po republice zvykli.

Bezdomovce je možno považovat za nehomogenní sociální skupinu, která má určité výrazné charakteristiky i nějaké kulturní pozadí, někdy nazývané „kulturou bídy“, a reprodukující se pocit sociální bezmoci, kam přicházejí jedinci se svéráznými osobnostními a sociálními

charakteristikami, kam se vracejí jedinci z vězení a kde se proto kriminální infekce šíří snadněji a rychleji než v běžném sociálním prostředí. Zároveň se bezdomovci snadněji stávají objektem různých násilných útoků - důvodem je mj. averze, kterou ve společnosti vzbuzují a sám způsob jejich života na ulici.

Faktory¹ vedoucí k bezdomovectví a s bezdomovectvím související jsou jedním z nejčastěji zkoumaných témat v příslušné odborné literatuře. Důvod je pochopitelný - jejich znalost je předpokladem adekvátní prevence tohoto jevu. V rozsáhlém šetření na toto téma, které uskutečnil Výzkumný ústav práce a sociálních věcí spolu s časopisem Nový prostor², se mezi příčinami bezdomovectví uvádí zejména ztráta rodinného zázemí, neexistence rodinného zázemí, ztráta zaměstnání, případně s následnou snahou najít zaměstnání, zdravotní postižení, psychická porucha nebo nemoc, alkoholismus a závislost na drogách, závislost na hracích automatech a návrat z vězení.

Mnohé zahraniční výzkumy³ zachycují širokou škálu faktorů, které jsou rizikové pro vznik bezdomovectví. Opakovaně byly zjišťovány tyto skutečnosti:

- chudoba a nezaměstnanost jako klíčové faktory
- sexuální a psychické zneužívání v dětství nebo dospívání
- rodinné rozvraty a konflikty
- delikventní chování
- zkušenost s pobytem ve vězení
- dluhy, hypotéky, nezaplacené nájmy
- sousedské neshody
- zneužívání alkoholu a drog

---

¹ Tyto faktory mohou mít charakter příčin, podmínek, příp. tzv. spouštěčů, vzájemně se ovlivňují a v průběhu času se mohou pozměňovat. Nelze je proto při jejich zkoumání od sebe striktně oddělovat.

² více viz Příklady nejlepší praxe v boji proti bezdomovectví, Praha 2003, s. 19 ad.

³ FITZPATRICK, S. - KEMP, P. - KLINKER, S.: Bezdomovství. Přehled výsledků výzkumů z Velké Británie. Institut zdravotní politiky a ekonomiky. Kostelec nad Černými lesy 2004, s. 31 ad.

- vyloučení ze školy, nízká kvalifikace
- psychické poruchy.

Jednou z příčin bezdomovectví může být i určitá hrdost – než se kohokoliv o něco doprošovat (rodičů, svých dětí nebo třeba sociálních pracovníků), je lépe jít na ulici. Roli může hrát i určitá výchovná tvrdost, např. mohou to být případy dívek, které otěhotní a rodiče je vyženou z bytu, nepřijetí syna zpět po návratu z vězení apod.

Nejčastěji zjišťovanou příčinou bezdomovectví však bývá ztráta zaměstnání. Člověk, který ztratí práci, často bez vlastního zavinění, začne pochybovat o svých schopnostech, ztrácí sebeúctu. Společně s nedostatkem financí a problémy se sehnáním nového místa se situace komplikuje a často vede k negativním změnám v jeho osobnosti a následně i v životním stylu. V současnosti je navíc velmi málo pracovních míst, která by byla nabízena společně s ubytováním.

S určitou nestabilitou osobnosti v náročné životní situaci, což nezaměstnanost často způsobuje, souvisejí neshody v partnerském životě a následný rozvod nebo rozchod s partnerem, partnerkou.

V sondě, která byla provedena v rámci výzkumu v IKSP⁴, byl právě rozvod uváděn jako nejčastější příčina ztráty bydlení (18,5 %), dále významněji figurovalo neplacení nájemného (12,1 %), ztráta zaměstnání s ubytovnou (8,3 %) a návrat z vězení (7 %). Tímto dotazem jsme zjistili velmi pestrou mozaiku důvodů, proč se lidé dostávají na ulici. Za zmínku stojí některé ojedinělé kuriózní případy, kdy klient byt má, ale pronajímá ho, protože nemá na nájem, nebo byt prodal, protože potřeboval

---

⁴ Sonda byla zaměřena na orientační zjištění stavu současné populace pražských bezdomovců, kteří mají dočasné ubytování v azylových domech. Byli osloveni vedoucí pracovníci zmíněných zařízení a byli seznámeni s výzkumnou technikou - záznamovým archem. Arch byl určen pro každého klienta, který byl v zařízení ubytován déle než 14 dní, resp. tak dlouho, aby o něm bylo možno zodpovědět dotazy týkající se jeho chování v azylovém domě. Další informace pocházely ze záznamů o klientovi, které jsou v azylových domech k dispozici a z osobních dotazů. Arch vyplňovali sociální pracovníci jednotlivých zařízení. Celkem byly uskutečněny záznamy o 157 klientech.

peníze na alkohol, drogy, vyskytlo se i gamblerství jako příčina ztráty bytu. Žena se dostala na ulici po úmrtí druhá, neboť se nedokázala o byt starat a „vybydlela ho“. Velmi časté jsou případy konfliktů v rodině po úmrtí rodičů a následné „vyhození z bytu“, nebo podobná situace, kdy byt prodal některý rodinný příslušník poté, co byl byt na něj „přepsán“, případně klienta poté „vyhodil“. Ve volných odpovědích jsme se setkali ojediněle i s dalšími důvody ztráty bydlení: klient se na ulici dostal po odchodu z dětského domova, příp. z pěstounské péče, z vězení, byl vyhozen z podnájmu, nesplatil hypotéku, při povodních se dům stal neobyvatelným a musel ho opustit, jeden se pro bezdomovectví sám rozhodl.

Ke ztrátě bydlení vede mnoho strukturálních i individuálních příčin, u většiny lidí, kteří ztratili domov, se tyto faktory kombinují a potencují. Mnohé z těchto faktorů mají úzký vztah ke kriminologickému zkoumání, neboť se jedná o sociálně patologické jevy. Pokusíme se je diferencovat na vnější (objektivní) a vnitřní (subjektivní).

K vnějším (strukturálním, institucionálním) faktorům patří v širším slova smyslu celková sociálně-ekonomicko-politická situace, včetně politiky zaměstnanosti a bytové politiky, a celkové společenské klima, včetně např. vztahu občanů k marginalizovaným skupinám. V užším slova smyslu bývají mezi objektivní faktory podílející se na tomto jevu zahrnovány zejména nefunkční rodinné zázemí, rozpad rodiny a násilí v rodině.

K faktorům vnitřním (osobnostním a vztahovým) patří celková sociální a osobnostní situace konkrétní osoby. Stručně řečeno jsou to interpersonální vztahy, struktura osobnosti, dále různé schopnosti a dovednosti a duševní či tělesné danosti, příp. poruchy a choroby. Mezi subjektivní faktory bývají někdy řazeny negativní morální vlastnosti, jako je nezájem o práci, alkoholismus, toxikomanie a další závislosti. Bezprostředně může vést k bezdomovectví např.

odchod z domova po hádce s rodiči nebo po manželském konfliktu, propuštění z vězení, odchod z dětského domova, finanční krize spojená s dluhy, prudké zhoršení duševního zdraví, zvýšený abúzus alkoholu a drog apod.

Je možno konstatovat, že objektivní (vnější) faktory ovlivňují formu bezdomovectví, zatímco subjektivní (vnitřní) faktory ovlivňují šanci jedince na návrat zpět do společnosti, přičemž hranice mezi těmito skupinami faktorů nejsou vždy jednoznačné. Jedná se o komplexní fenomén, faktory se vzájemně ovlivňují, spolupůsobí všechny typy v nejrůznějších kombinacích a intenzitě. Je možno považovat za prokázané, že souběžný výskyt několika uvedených faktorů nebezpečí výskytu bezdomovectví zvyšuje, a tak vzniká ohrožující spirála problémů.

Na problém je možno se podívat i z jiné stránky. Jaké atributy mají osoby, které jsou ztrátou domova nejvýrazněji ohroženi? Kdo se s největší pravděpodobností stane bezdomovcem? Angličtí autoři⁵ uvedli na základě provedené metaanalýzy výzkumů bezdomovectví ve Velké Británii následující zjištění:

- samostatně žijící lidé - a zejména muži - mají 4x vyšší šanci stát se bezdomovci
- samostatně žijící rodič s dítětem je 17x více ohrožen bezdomovectvím
- nejvíce jsou ohroženi mladí lidé ve věku do 29 let
- muži jsou ohroženi více než ženy, ovšem ženské bezdomovectví je častěji skryté na rozdíl od zjevného bezdomovectví mužů
- ženy bez domova jsou v průměru mladší než muži bez domova
- lidé z etnických minorit přespávali na ulici méně často než „bílí“, ovšem lidé z etnických minorit častěji využívali různé ubytovny a noclehárny

---

⁵ FITZPATRICK, S. - KEMP, P. - KLINKER, S.: Bezdomovství. (Přehled výsledků výzkumů z Velké Británie.) Vydal Institut zdravotní politiky a ekonomiky, Kostelec nad Černými lesy 2004, s. 46 ad.

- častěji se bezdomovci stanou obyvatelé velkých měst než venkované. Z uvedeného lze snadno dovodit, že kterým skupinám lidí zejména směřovat pozornost při plánování aktivit snažících se o prevenci bezdomovectví.

Uvedené skutečnosti považoval Institut pro kriminologii a sociální prevenci za důvod pro podrobnější prozkoumání problematiky z pohledu kriminologie. Tomuto jevu se proto v letech 2004-2007 podrobněji výzkumně věnoval. Východiskem práce bylo poměrně široce pojaté zmapování novější česky psané literatury k danému tématu s orientací na sociálně patologické jevy, kriminalitu a viktimizaci bezdomovců. Výběrově byla uchopena zahraniční literatura, důraz byl kladen jednak na zajímavé aspekty života bezdomovců (francouzsky psané texty), v neposlední řadě na vyzkoušené a osvědčené preventivní aktivity (zejména anglicky psané texty).

Součástí výzkumu byla empirická sonda zaměřená na orientační zjištění stavu současné populace pražských bezdomovců, kteří mají dočasné ubytování v azylových domech (více k metodice viz pozn. pod čarou č. 4). Výběr osob a způsob dotazování byl zvolen na základě zkušeností sociálních pracovníků, kteří přímé dotazování klientů azylových domů nedoporučili. Bezdomovci údajně k vyplňování dotazníků mají averzi, uvádějí záměrně i nezáměrně zkreslené údaje, případně dotazy vyplňují bezmyšlenkovitě jako „sportku“. Podobné špatné zkušenosti jsou s dotazováním bezdomovců přímo na ulicích, o které se pokoušeli výzkumníci se v zahraničí⁶. Dotazník byl zaměřen především na citlivé oblasti sociálně patologických jevů, kriminality a viktimizace, o kterých jsou pracovníci azylových domů u jednotlivých klientů informováni, zatímco mnozí klienti by nebyli motivováni odpovídat dle pravdy.

---

⁶ JACOBI – BJÖRN – KLOCKE – GABRIELE - SODEN VON, MAX, WILD, DANIELA: Obdachlose und Polizei - gegeneinander, miteinander, ohneinander? Kriminalistik 2003, 57, s. 732-734. V závěru této práce výzkumníci konstatovali, že výsledky nepovažují za spolehlivé a metodu výzkumu je třeba zrevidovat.

Smyslem šetření bylo vytvořit si rámcovou představu o těch oblastech života bezdomovců, které v našich podmínkách nebyly dosud empiricky podchyceny. Vyšli jsme ze skutečnosti, že sám fenomén bezdomovectví je kriminogenním podhoubím, ve kterém je snadnější a pravděpodobnější stát se obětí nebo pachatelem trestné činnosti. Vybrané informace z průzkumu předkládáme v následujícím textu.

Alkohol a drogy

O drogové problematice je k dispozici velké množství pramenů, ale velmi málo z nich je orientováno přímo na bezdomovce. Klee a Reid⁷ analyzují případy mladých lidí, kteří zneužívají opiáty jako formu „sebeléčby“ stresové situace, která je spojena s jejich životem na ulici. Téměř polovina z nich se v důsledku deprese pokusila o sebevraždu. Autoři dokládají, že včlenění těchto lidí do drogové subkultury mělo nejzávažnější dopady na setrvání v sociální exkluzi i další život těchto mladých bezdomovců.

Britské výzkumy⁸ opakovaně zjistily, že přibližně polovina lidí přespávajících na ulici měla vážné problémy s alkoholem. Speciální výzkumy⁹ týkající se vzájemných vztahů mezi problémem s alkoholem a bezdomovectvím vyzkoumaly, že těžká závislost na alkoholu často bezdomovectví předchází a také lidi znovu a znovu vrací na ulici. Některé studie¹⁰ byly věnovány konkrétním potížím bezdomovců v přístupu k detoxikační léčbě.

V jiné studii (Flemen¹¹) bylo zjištěno, že 35 % mladých bezdomovců v Londýně užívalo heroin, což je 18x více než mezi jejich stejně starými vrstevníky. Studie odhalila rovněž velké množství nitrožilních abuzérů a s tím spojené zdravotní problémy. Zároveň bylo konstatováno, že většina bezdomovců má z různých důvodů ztížený přístup k lékařským službám, a to

---

⁷ odkaz viz FITZPATRICK, S. - KEMP, P. - KLINKER, S.: Bezdomovství. (Přehled výsledků výzkumů z Velké Británie.) Vydal Institut zdravotní politiky a ekonomiky, Kostelec nad Černými lesy 2004.

⁸ FITZPATRICK, S. - KEMP, P. - KLINKER, S.: Bezdomovství. (Přehled výsledků výzkumů z Velké Británie.) Vydal Institut zdravotní politiky a ekonomiky, Kostelec nad Černými lesy 2004.

⁹ tamtéž

¹⁰ tamtéž

¹¹ tamtéž

zejména ti, kteří nocují na ulicích. Někteří z nich si stěžovali na diskriminační přístup ze strany lékařů.

Životní styl bezdomovců je dle Vágnerové¹² typický maximálním zjednodušováním až na úroveň stereotypního vegetování. Často bývá spojen s užíváním alkoholu či drog. Nedokáží si především život zorganizovat a tím mu dát určitý řád. Typická je pro bezdomovce životní rezignace.

Francouzský sociolog Gaboriau¹³ se pokusil mj. odpovědět na otázku, proč se bezdomovci často stávají alkoholiky. Nabízí teorii „kultury piva a vína“. Bezdomovec touto „kulturou“ seskupenou kolem lahve žije, láhev mu dělá „společníci“ v jeho trápení, avšak omezuje až znemožňuje jeho znovupřijetí do společnosti. Na druhé straně mu dá pocit chvilkového štěstí a veselosti. Pití mu sice ničí život, ale zpříjemňuje prožívání a usnadňuje přežití současné chvíle.

Bylo zjištěno, že alkoholismus se týká zejména starší generace bezdomovců, ti mladší upřednostňují jiné drogy. Bulíček¹⁴ uvádí, že 80 % bezdomovské populace mladšího věku přiznává minimálně experimentování s drogou, nejčastěji s pervitinem. Mnozí přiznávají marihuanu, výjimkou je kokain, braun a heroin. V podstatě vše, co umožní vyvolat euforii, je dobré, bezdomovci často kombinují analgetika, hypnotika, někteří pijí okenu, čichají toluen, různá lepidla a ředidla. Výhodou je pro ně finanční dostupnost.

V námi provedené sondě bylo zjištěno, že naši klienti jsou nejčastěji závislí na kouření a alkoholu, mnozí mají závislosti kombinované. Z respondenty identifikovaných závislostí obyvatel azylových domů jednoznačně dominuje kouření, neboť i varianta „kombinace“ byla nejčastěji

---

¹² VÁGNEROVÁ, M.: Osobnost bezdomovce. In: Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha, Portál 2004.

¹³ Gaboriau, Patrick: Clochard - L'univers D'un Groupe De Sans-Abri Parisiens, Paris : Julliard, 1993.

¹⁴ BULÍČEK, J.: Bezdomovství a závislosti. Závěrečná práce ČŽV. Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě. Ostrava, 2005
<http://www.zkola.cz/zkedu/zaskolou/socialnepatologiejevysvajejichprevence/specifickyzivotnistyl/15690.aspx>

naplněna kombinací alkoholu s kouřením, výjimečně se objevilo kouření + drogy nebo kouření + gamblerství. Závislost na drogách se u klientů azylových domů téměř nevyskytla, u více než čtvrtiny nebyla informace o jakékoliv závislosti zjištěna. Důvodem je nepochybně skutečnost, že závislí bezdomovci mají problémy se získáváním ubytování v těchto zařízeních a při zjištění problémů se závislostmi jsou ohroženi ztrátou ubytování. Případné problémy tohoto typu se proto snaží skrývat.

Tab. č.1 Zjištěné závislosti klienta

	Abs.četnosti	%
kouření	69	43,9
alkoholismus	12	7,6
drogy	1	0,6
kombinace	32	20,4
nezjištěno	42	26,8
jiné	1	0,6
celkem	157	100,0

Bezdomovci jako pachatelé

Kriminalitě a viktimizaci bezdomovců je v naší i zahraniční literatuře věnována minimální pozornost. Přitom zločinem jsou tyto lidé nepochybně ohroženi více než ostatní populace - jako pachatelé, ale i jako oběti. Mezi lidmi bez domova se nalézají poměrně vysoké procento propuštěných vězňů. Těm, kteří dosud nebyli trestáni, hrozí ve zvýšené míře riziko, že trestný čin spáchají. Vede k tomu především hmotná nouze, ale i pohyb v kriminogenním prostředí. Je třeba si dále

uvědomit, že bezdomovectví je samo o sobě extrémní izolací od běžné společnosti, rodiny, přátel, pracoviště, je to přerušení až ztráta kontaktu s bývalým životem a jeho hodnotami. Aby člověk neztratil sebeúctu, začne se stýkat s lidmi na své úrovni, zde se nemusí stydět za svůj pád na společenské dno.

Výsledky novějších kriminologických výzkumů osobnosti dospívají mj. k následujícím poznatkům¹⁵:

- u osobností s poruchami chování, které mají sklony ke kriminalitě, platí, že jejich delikventní chování souvisí s chybnou adaptací na sociální poměry a očekávání většinové společnosti
- normalita osobnosti není objektivní ani univerzální kategorie - měřítkem normality je proto převažující názor v dané společnosti (kultuře).

U bezdomovců, podobně jako u ostatních exkludovaných skupin, se poměry a očekávání komunity liší od očekávání a celkové atmosféry většinové společnosti. Bezdomovci - zejména ti, kteří žijí ve své speciální komunitě delší dobu - se jí přizpůsobují. Předpokládá se dále, že v komunitě bezdomovců například víceméně odpadá strach z ostudy ze spáchaného deliktu jako korigující prvek a částečně odpadá i strach z trestu - přes všechna negativa spojená s uvězněním dostanou bezdomovci ve věznici to, co jim akutně nejvíce chybí: střechu nad hlavu a jídlo.¹⁶ Rozhodně ne všichni bezdomovci porušují zákon, nicméně je možno předpokládat, že v jejich skupině je kriminalita vyšší než v běžné populaci. Omezování bezdomovectví je proto považováno za preventivní krok a součást systému prevence kriminality.

---

¹⁵ více viz KUCHTA, J. - VÁLKOVÁ, H. a kol: Základy kriminologie a trestní politiky. Praha, C.H. Beck, 2005, s. 69 ad.

¹⁶ VARGA, L.: Bezdomovství a kriminalita. In Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS. Praha 2003.

Výzkumy ve provedené Velké Británii¹⁷ ukázaly, že zločin a strach z něj jsou součástí bezdomovecké zkušenosti, což platí zejména pro ty, kteří přespávají na ulici (rough sleepers). Přibližně polovina z těchto rough sleepers byla někdy ve vězení nebo ve vazbě. Na druhé straně zkušenost s uvězněním a trestním řízením vůbec zvyšuje šanci stát se bezdomovcem. Jedna ze studií provedených ve Velké Británii uvedla, že 40 % vězňů předpokládá, že se po opuštění věznice stanou bezdomovci.¹⁸ Tato očekávání se stávají téměř zákonitou realitou při střídání ubytování mezi věznicí, azylovým centrem a přespáváním na ulici.

V naší provedené sondě jsme pokusili o situaci v této oblasti získat informace, které byly touto cestou dostupné. Bylo zjištěno, že trestnou činnost má v anamnéze 63 jedinců (40 %). Z toho 25 jedinců vícekrát. Mezi obyvateli azylových domů je tedy dle očekávání několikanásobně více trestaných osob než v běžné populaci.

Tab. č. 2 Trestná činnost

	Abs. četnosti	%
ano, jednou	38	24,2
ano, vícekrát	25	15,9
nezjištěna	94	59,9
celkem	157	100,0

Trest odnětí svobody si odpykalo celkem 34 osob (22 %), z toho jedenkrát 28 osob (17,8 %), častěji než jednou si nepodmíněný trest odpykalo 6 bezdomovců (3,8 %). U většiny osob pobývajících v azylových domech (78,3 %) nebylo absolvování nepodmíněného trestu odnětí svobody zjištěno.

¹⁷ viz FITZPATRICK, S. - KEMP, P. - KLINKER, S.: Bezdomovství. (Přehled výsledků výzkumů z Velké Británie.) Vydal Institut zdravotní politiky a ekonomiky, Kostelec nad Černými lesy 2004.

¹⁸ CARLISLE, J.: The housing needs of ex-prisoners. University of York, 1996.

Bezdomovci jako oběti

K typicky kriminologickým tématům patří viktimizace. Bezdomovci se pravděpodobně stávají oběťmi trestné činnosti častěji než bydlící populace. Nejvíce jsou útoku na svoji osobu vystaveni právě ti, kteří přespávají na veřejných místech (roughsleepers), a právě ti nechtějí a neumějí se přizpůsobit jakýmkoli pravidlům. Problémem při předcházení viktimizaci u bezdomovců je, že se na ně dá ztěží preventivně působit jako na skupinu tak, aby se uměli napadení vyhýbat, příp. bránit účinně. Mnozí zůstávají mimo kontakt s jakoukoliv institucí a někteří nejsou již schopni pomoc přijmout.

Odbornou studii nebo výzkum k této problematice jsme neobjevili. Jedním z důvodů je nepochybně skutečnost, že u nás a pravděpodobně většinou ani v zahraničí není atribut „bezdomovectví“ vykazován ve statistikách a nic podobného se z mnoha důvodů nepřipravuje v České republice ani v nejbližší budoucnosti. Pokusili jsme se proto získat informace o bezdomovcích aktuálně žijících v azylových domech.

Prostřednictvím sondy bylo zjištěno, že bezdomovci žijící v době výzkumu v azylových domech jsou skutečně velmi častým terčem různých kriminálních útoků. Téměř pětina se stala v období svého bezdomovectví obětí trestného činu nebo přestupku jednou a další pětina opakovaně.

Tab. č. 3 Bezdomovec jako oběť trestného činu nebo přestupku

	Abs. čísla.	%
ano, jednou	30	19,1
ano, vícekrát	31	19,7
ne	96	61,2
celkem	157	100,0

Napadeno bylo celkem 61 (38,8 %) zkoumaných jedinců. Z nich 27 (44 %) osob případ oznámilo policii a 19 (31 %) osob záležitost oznámilo pouze v některých případech. 15 (25 %) postižených případ nenahlásilo vůbec. K těmto výsledkům je nutno podotknout, že tzv. roughsleepers jsou nejspíše oběťmi různých útoků častěji než obyvatelé azylových domů. Zde však jakékoliv ucelenější informace nejsou k dispozici. O rozsahu jejich viktimizace si můžeme udělat představu pouze z novinových zpráv. Vybíráme tři téměř modelové případy útoků na bezdomovce¹⁹.

- V květnu 2006 v Opavě zaútočili tři mladíci (od 20 do 21 let) dlažebními kostkami a pěstmi na dva bezdomovce (37 a 48 let). Mladší muž po jejich útoku zemřel a jeho o jedenáct let staršího kamaráda zachránili lékaři jen díky včasné pomoci. K tragédii došlo v noci na 23. května 2006, kdy se tři mladí muži jako vždy sešli na nádraží s několika krabicemi levného vína, což byla většinou jediná náplň jejich volného času. Tehdy vypili asi pět litrů. Útok byl veden nesmírně surově. Nikdo z obžalovaných nebyl schopen odpovědět, jaký měli k tak brutálnímu útoku motiv. Za trestný čin dostali dva z mladíků třináct let vězení a jejich kamarád o rok méně.
- Dva bratři, učni, narazili náhodou na bezdomovce. Nejprve se bavili tím, že ho zasypávali sprškami kamení. Když muž vytáhl na svou obranu kapesní nůž, mladší bratr ho několikrát přetáhl dřevěnou latí. Starší ho potom udeřil plechovou komínovou rourou. Když se napadený nebožák snažil utéct, starší bratr se rozběhl a mohutným kopem ho srazil na zem. S mnoha podlitinami, rozdrčenou levou čéškou a tržným poraněním sleziny, provázeným rozsáhlým krvácením do dutiny břišní, byl zbitý bezdomovec převezen do olomoucké nemocnice. Tam krátce nato zemřel. K násilí bratři neměli žádný důvod. Ubitím člověka si jenom krátili dlouhou chvíli. - Jednalo se o

---

¹⁹ Zdroj: monitor ČTK, upraveno

zdravotně postiženého jedince, kterého se nedařilo umístit v sociálním zařízení. Pachatelé byli obviněni z ublížení na zdraví s následkem smrti a z výtržnictví.

- Další událost se odehrála v noční tramvaji na konečné zastávce v Praze 6. Řidič tramvaje chtěl údajně bezdomovce vyhnat z tramvajového vozu, proto navedl svého známého, aby spícímu muži zapálil oblečení. Oheň se ovšem rychle rozšířil po celém oblečení a těle. Poškozený muž utrpěl těžké popáleniny na 21 procentech těla. Léčil se přes čtyři měsíce a podstoupil i transplantaci kůže. Řidič tramvaje byl odsouzen k trestu odnětí svobody na 3 a půl roku za návod k trestnému činu a jeho kumpán ke třem letům za úmyslné způsobení těžké újmy na zdraví.

"Útoky na bezdomovce se množí. Jsou neoblíbení, těžko se brání, a tak se stávají vděčnými objekty k útokům. Začíná to být odporný brutální sport." zhodnotil situaci policista, který jeden z případů vyšetřoval.

V sondě jsme dále zjišťovali, jak osoby, které se staly obětí trestného činu, dále postupovaly a zda záležitost ohlásily policii.

Tab. č. 4   Oznámení trestného činu na policii

	Abs. čísla	%
ano, vždy	27	17,2
v některých případech	19	12,1
Ne	15	9,6
nepřichází v úvahu (nebyl obětí)	96	61,1
celkově	157	100,0

Celkově to znamená, že z 61 poškozených osob 44 % osob případ ohlásilo vždy, 31 % pouze v některých případech a čtvrtina (24,6 %) případ policii neoznámila. Není sice známo,

o jaké případy se jednalo, ale výsledky je možno považovat z hlediska oznamování za celkem uspokojivé.

Jak případy postupovaly dále v trestním řízení na policii, ukazují následující tabulky. V 31 případech (tj. 50,8 %) se policie případem zabývala, v druhé polovině případů nikoliv. Vzhledem k tomu, že nejsou k dispozici další relevantní údaje (zejména druh trestného činu), není možné vyvozovat z údajů tvrzení týkající se práce policie a další závěry (neboť jedna osoba se mohla stát obětí více trestných činů).

Tab. č. 5   Případy vyšetřovány policií

	Abs. četnosti	%
ano	31	19,7
ne	30	19,1
nepřichází v úvahu (nebyl obětí)	96	61,2
celkem	157	100,0

Sledována byla i skutečnost, zda byl případně klient odškodněn. Bylo zjištěno, že se tak stalo v mizivém počtu případů (u 6 osob, což je 3,8 %).

Je zřejmé, že v námi provedené sondě byla problematika viktimizace bezdomovců prozkoumána pouze orientačně, ač podrobnější výzkumná pozornost stupni ohrožení lidí žijících na ulici by byla z hlediska preventivních akcí vhodná a přínosná. Takovému postupu však brání především nechuť lidí na ulici odpovídat na dotazy tohoto typu, jejich nedůvěra téměř ke všemu a ke všem a tudíž vysoké riziko nevěrohodných výsledků.

Délka bezdomovectví

Délka bezdomovectví je významnou charakteristikou ve vztahu k sociální prevenci bezdomovectví. Je známo, že čím déle je člověk bezdomovcem, tím hůře se reintegruje zpět do společnosti. Nejčastější délka bezdomovectví v našem výzkumu (sondě) byla mezi 1-5 lety. To je období, kdy je - dle názoru sociálních pracovníků a dalších odborníků - ještě možno motivované klienty navrátit do běžného života. Pokud trvá bezdomovectví déle než 5-7 let, jde o mnohem náročnější proces, neboť takoví lidé jsou již příliš adaptováni na bezdomovecký životní styl.

Tab. č. 6 Délka bezdomovectví

	Abs. četnosti	%
do 3 měs. včetně	15	9,6
3 měs.- 1 rok	28	17,8
1 rok - 5 let	57	36,3
5 - 10 let	37	23,6
10 - 16 let	11	7,0
nad 16 let	6	3,8
celkem	154	98,1
nezjištěno	3	1,9
celkem	157	100,0

S délkou bezdomovectví souvisí nejenom schopnost znovuzařazení se do společnosti, ale např. i stupeň integrace do bezdomovecké komunity. Zajímavé rozlišení z tohoto zorného úhlu uvádí Janebová²⁰:

1. Nedávno dislokovaní. Jsou to jedinci, kteří dosud sdílejí normy majoritní společnosti. Nemají tendenci identifikovat se s rolí bezdomovce, bezdomovcům se vyhýbají a zkušeností

---

²⁰ JANEBOVÁ, R.: Proces vzniku a stadia bezdomovectví. Sociální práce. 1999, č.4, s. 27-28.

s negativní stigmatizací jsou traumatizováni. S jinými bezdomovci se nestýkají.

2. Izolovaní - nedávno dislokovaní. Jsou to ti, kteří se pozvolna dostávají mimo kontrolu sociálních sítí a institucí a cítí stále menší závaznost vůči normám hlavního proudu společnosti, ale s ostatními bezdomovci se stýkat nechtějí. Ocitají se tudíž v izolaci.

3a. Identifikovaní - izolovaní - na ulici jsou již delší dobu, na životní styl majority rezignovali, ale vyhýbají se ostatním bezdomovcům. Obživu získávají většinou z odpadkových košů a kontejnerů (tzv. „háčkaři“).

3b. Identifikovaní - žijící ve skupině

Uvedené rozdělení může mít vztah i k délce bezdomovectví, je pravděpodobné, že mnozí z nich postupují po uvedené škále v průběhu času, i proto je důležité zachycovat „nové“ bezdomovce co nejdříve.

Policie a bezdomovci

Vztah mezi bezdomovci a policií je důležitým prvkem z hlediska omezování bezdomovectví, policie je často první institucí, se kterou jedinec na ulici komunikuje a která mu zprostředkovává přístup většinové společnosti k němu. V České republice seriózní práce věnovaná tomuto tématu není k dispozici.

Tomuto tématu se věnoval explorativní výzkum katedry trestního práva a kriminologie na universitě v Regensburgu.²¹ Předmětem práce byl napjatý vztah mezi policií a bezdomovci a cílem návrhy na jeho vylepšení. Vzhledem k tomu, že zaměření práce je ojedinělé, zmíníme výsledky podrobněji.

Teoreticky studie vychází ze střetu představ (konceptů), které mají dvě skupiny jednak samy o sobě a jednak o druhé skupině, jinými slovy vycházeli z toho, že vztah mezi bezdomovci a policií je odvislý od toho, jaké mají obě skupiny

---

²¹ JACOBI, BJÖRN, KLOCKE, GABRIELE, SODEN von, MAX, WILD, DANIELA: Obdachlose und Polizei - gegeneinander, miteinander, ohneeinander? Kriminalistik 2003, 57, s. 732-734.

povědomí o sobě. „Koncepty“ zahrnují různé psychické, fyzické a sociální charakteristiky. Tyto představy se v případě policistů a bezdomovců výrazně odlišují. Předmětem výzkumu bylo 12 příslušníků místní policejní služby a stejný počet bezdomovců z Regensburgu. Bezdomovci nebyli jednotně definováni: Byly vybrány všechny osoby, které se pravidelně nalézaly v bezdomoveckém prostředí a cítily, že tam patří. Metodou výzkumu bylo zúčastněné pozorování a nestandardizovaný rozhovor. Policisté byli dotazováni písemně, jejich úkolem bylo vyjádřit se jak k pozitivním, tak k negativním zkušenostem s bezdomovci ve své konkrétní praxi. Bezdomovci byli dotazováni ústně, důvodem byl značný analfabetismus. Bezdomovci prokazovali vůči šetření zjevnou nedůvěru. Nebylo proto možné ani jejich odpovědi nahrávat na magnetofon. Autoři proto považují výsledky získané od bezdomovců za problematické.

Bezdomovci byli dotazováni ústně a jejich odpovědi byly tudíž spontánnější. Všeobecný stereotyp odpovědí ze stran bezdomovců lze shrnout jako „policisti jsou teroristé“ a „hlupáci“. Většinou odmítali jakoukoliv pomoc policie, konflikty si bezdomovci přednostně řeší a chtějí řešit mezi sebou. Bylo ale také zřejmé, že v dotazované skupině bezdomovců patřilo pomlouvání policistů k žádanému chování. Většina nakonec přiznala že „existují také slušní policisté“.

Konkrétní problémy ve vzájemném styku spočívaly ze strany policistů v obavách o zdraví při styku s bezdomovci (nebezpečí nákazy), nejzávažnější problémy při komunikaci však spatřovali v alkoholismu bezdomovců. Bylo dále konstatováno, že policisté vidí problematiku bezdomovectví relativně objektivně, i když v některých oblastech jim chybí profesionální přístup, např. neberou v úvahu bezdomovce jako oběti, které je třeba chránit. S tím pak souvisí tendence bezdomovců „chránit“ si své milieu a nepřijímat intervenci policistů.

Bezdomovci na druhé straně kritizovali tvrdý kontrolní styl policistů. Ti se zase cítili k takovému stylu donucení a bezdomovci vyprovokováni.

Autoři shrnují, že v době výzkumu ani jedna strana nejevila zájem o vzájemné přiblížení. Problémem byla i vzájemná neznalost obou skupin (většina bezdomovců nemá představu o policejní práci a povinnostech a policisté nemají diferencovaný pojem o genezi, příčinách a dalších aspektech bezdomovectví). Z pohledu kriminologie je zajímavý názor policistů, že bezdomovectví sice zvyšuje pravděpodobnost kriminality, ale jedná se pouze o nezávažnou kriminalitu, která nevychází z antisociální motivace.

Naším policistům donedávna chyběl nástroj, na jehož základě by mohli působit na bezdomovce, kteří se na veřejnosti působí pohoršení, např. znečišťují veřejné prostranství. Nedávný zákaz popíjení alkoholu na vymezených místech v Praze jim dává určité možnosti.

Závěrem

Z odborné literatury, empirických výzkumů i z praxe je zřejmé, že bezdomovcem se stane jedinec, u něhož se v určitém momentě nešťastně zkombinovalo několik faktorů: nepříznivé životní okolnosti, určité rizikové povahové vlastnosti a nedostatek podpory (sociálních vazeb) v nejbližším okolí. Jinak řečeno - tito jedinci mají za sebou mnohé negativní zkušenosti: dětství bez lásky a pocitu bezpečí, sourozence, se kterými se nestýkají, přátelé, kteří je opakovaně zklamali, partnerské vztahy, které se rozpadly, děti, o které se nezajímali a které se nezajímají o ně. Důvěra, která byla zklamána a nenaplněné naděje. Tito lidé žijí s pocitem křivdy a bezmoci.

Přesto, jak ukazují zkušenosti a jak se potvrdilo i v našem výzkumu²², je návrat zpět z ulice možný i ve zdánlivě

---

²² Více viz ŠTĚCHOVÁ, M. - LUPTÁKOVÁ, M. - KOPOLDOVÁ, B.: Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie. IKSP, Praha 2008, s. 72 ad.

beznadějných případech, nezbytný je ovšem souběh několika příznivých okolností. Za nejdůležitější možno považovat motivaci a vůli člověka se z této situace dostat (ztrátu pocitu bezmoci) - to je základ, na němž lze stavět další podmínky k návratu nezbytné - čímž máme na mysli pomoc zvnějšku. Někdo, nejspíše k tomu určená a kompetentní instituce, pak bezpodmínečně musí takovému člověku podat pomocnou ruku při shánění zaměstnání a bydlení, a dále mu pomoci při odstraňování těch faktorů, které ho na ulici dostaly.

Štěchová, M.

Bezdomovci a vybrané sociálně patologické jevy

SOUHRN

Z našich zjištění vyplývá, že bezdomovci jsou skupinou významně ohroženou sociálně patologickými jevy a kriminalitou. Nejvýrazněji se projevují závislosti, z nichž zejména alkohol je neproblematictější a přitom nejvíce na očích veřejnosti. Mezi bezdomovci je vysoké procento pachatelů trestných činů a zároveň se často stávají oběťmi trestné činnosti. Z hlediska prevence kriminality jsou důležitými prvky mj. délka bezdomovectví a vztah mezi bezdomovci a policií. Je dokázáno, že čím déle se občan pohybuje mimo běžnou společnost, tím hůře se vrací zpět. Vztahy mezi bezdomovci a policií jsou s velkou pravděpodobností - podobně jako v zahraničí - napjaté a často vyostřené.

Štěchová, M.

The homeless and selected social-pathological phenomena

SUMMARY

According to our findings, the homeless are a group significantly threatened by social-pathological phenomena and crime. Additions are manifested in the most marked way, mainly alcohol being the most problematic of them, while being the most visible for the public. There is a high percentage of perpetrators for criminal acts among the homeless, while at the same time they often fall victim to criminal activity. From the perspective of crime prevention, the elements of the length of the homeless period and relations between the homeless and the police are important. It is proven that the longer a citizen has been moving outside the common society, the more difficult is his return. Relations between the homeless and the police are with high probability - similarly to the situation abroad - tense and often sharpened.

M. Štěchová

Obdachlose und ausgewählte sozial-pathologische Erscheinungen

ZUSAMMENFASSUNG

Aus unseren Feststellungen ergibt sich, dass Obdachlose eine Sozialgruppe sind, die in hohem Masse durch sozial-pathologische Erscheinungen und die Kriminalität bedroht ist. Es kommen verschiedene Suchtformen am deutlichsten zum Ausdruck, von denen die Alkoholabhängigkeit am problematischsten ist und sich am meisten vor den Augen der Öffentlichkeit abspielt. Unter Obdachlosen gibt es einen hohen Prozentsatz von Straftätern. Sie werden gleichzeitig oft zu Opfern der Straftätigkeit. Aus der Sicht der Prävention der

Kriminalität sind u.a. die Dauer der Obdachlosigkeit und das Verhältnis zwischen Obdachlosen und der Polizei wichtige Elemente. Es ist bewiesen, dass je länger sich der Bürger außerhalb der üblichen Gesellschaft bewegt, desto schlechter kehrt er zurück. Das Verhältnis zwischen Obdachlosen und der Polizei ist mit großer Wahrscheinlichkeit - ähnlich wie im Ausland - gespannt und häufig zugespitzt.